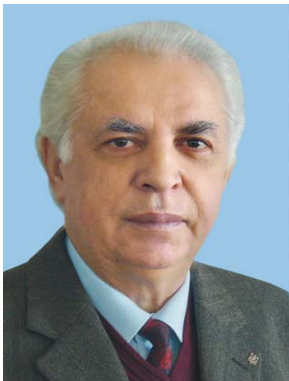

УДК 334.758.4

*В.Г. АНДРІЙЧУК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України,
професор-консультант кафедри,
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

Квазіхолдинги: створення і правомірність існування

Постановка проблеми. Великотоварне виробництво, монополізація ринку безпосередньо пов'язані з холдингами. Це стосується усіх сфер економіки, а за останнє п'ятнадцятиліття – і значною мірою її аграрної сфери.

У науковій літературі та у виробничо-науковому спілкуванні з проблем агробізнесу найбільшого поширення набув термін «агрохолдинги». Щодо хибності беззастережного вживання даного терміна ми вже звертали увагу [1]. Залишається не до кінця вирішеним питання трактування поняття «холдинг» стосовно сільського господарства, в якому серед корпоративних підприємств невелику частку мають акціонерні товариства (АТ) і домінуючу – товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Законом України «Про холдингові компанії в Україні» ця важлива обставина не береться до уваги, що не є виправданим, оскільки породжує законодавчі суперечності й ускладнює ідентифікацію виниклих великих організаційно-правових форм господарювання на селі з позиції відповідності їх ключовим ознакам холдингу. Крім того, постає потреба в уточненні трактування понять стосовно господарських структур, що за певними ознаками близькі (але не тотожні) до холдингів.

Крім того, в АПК країни виникли і функціонують господарські структури, які за окремими важливими аспектами своєї організаційної будови у складі кількох підприємств знаходяться за межами вітчизняного законодавства. Це явище є неординарним та потребує поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі функціонування агрохолдингів (за термінологією авторів) у вітчизняному АПК присвячено багато праць вітчизняних учених (у тому числі й автора даної статті). Серед них можна виокремити праці таких учених: як А. Гаврилюка, В. Лапи [2], А.Є. Данкевича [3], С.І. Дем'яненка [4], О.О. Єранкіна [5], В.С. Ніценка [8], Ю.О. Лупенка [7, 9], М.Ф. Кропивка [7, 9], М.Й. Маліка [9] та ін.

Проте в цих й інших працях з означеної тематики питання, що окреслені у вступній частині статті «постановка проблеми», або зовсім не досліджуються, або ж у них лише фрагментарно висвітлюється якийсь один із аспектів.

Мета статті – дослідження способу створення господарських структур за межами вітчизняного законодавства, особливостей організації їх функціонування, правомірності існування, а також уточнення (удосконалення) понятійного апарату стосовно великих аграрних і агропромислових компаній для їх ідентифікації та подальшого дослід-

© В.Г. Андрійчук, 2015

ження як окремих, відмінних від інших суб'єктів господарювання в АПК.

Виклад основних результатів дослідження. Є дві важливі обставини, що істотно актуалізують досліджувану проблему. Перша з них стосується положень Закону України «Про холдингові компанії в Україні» (2006 р.). Закон трактує холдингову компанію як відкрите акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Таке трактування холдингової компанії орієнтоване на промислові підприємства, фінансову сферу, логістику без урахування специфіки сільського господарства, про яку вже йшлося. Зазначимо, зокрема, що у 2013 році в сільському господарстві України функціонувало лише 300 середніх і великих акціонерних товариств, тоді як загальна кількість господарських товариств становила 8295, з них абсолютна більшість – це товариства з обмеженою відповідальністю.

Виникає запитання: на якій підставі холдинговою компанією може бути лише акціонерне товариство й не може бути нею ТОВ, яке за юридичним статусом також є корпоративним підприємством? Адже серед них є економічно потужні підприємства, які в змозі придбавати пакети часток, паїв, акцій інших корпоративних підприємств та успішно ними управляти.

Як з'ясувалося, в даному випадку має місце юридично-правова неузгодженість у законодавстві України. Адже в Законі України «Про господарські товариства» в ст. 9 чітко сказано, що товариство (без акценту на акціонерне товариство) має право на території України й за її межами створювати філії та представництва, а також дочірні підприємства згідно з чинним законодавством України.

Як бачимо, за цією ключовою ознакою господарська структура у складі ТОВ і його дочірніх підприємств повністю збігається з поняттям «холдингова компанія», наведеним у Законі України «Про холдингові компанії в Україні». Щоб уникнути цієї правової колізії, достатньо в даному законі у визначенні холдингової компанії замість слів «акціонерне товариство» зазначити «корпоративне підприємство» з відповідним уточ-

ненням його конкретного юридичного статусу, про що йтиметься далі.

Наведена норма Закону України «Про господарські товариства» стосовно можливостей створення ними філій та дочірніх підприємств хоч і не часто, але знаходить своє втілення на практиці. І дійсно, якщо аграрне господарське товариство незалежно від того, чи воно є АТ, чи ТОВ створить два й більше дочірніх підприємств, придбавши контрольний пакет часток, паїв, акцій інших аграрних підприємств, то така господарська структура має усі підстави називатися агрохолдингом.

Як показує дійсність, таких класичних агрохолдингів у вітчизняному сільському господарстві дуже мало. Натомість функціонує багато великотоварних агропромислових формувань (АПФ), які називають агрохолдингами, проте насправді вони часто не є такими. У своїй більшості – це агропромислові холдинги як вертикально інтегровані структури, де аграрна сфера на засадах єдиної власності поєднана з промисловою сферою, а нерідко також із торгівлею, та функціонує в організаційній формі дочірніх підприємств.

Тут ми наголошуємо: саме в організаційній формі дочірніх підприємств. Це принципово важливо, бо чимало функціонує АПФ, які також називають себе агрохолдингами, хоча в них аграрна сфера організаційно представлена відокремленими підрозділами (філіями), а в гіршому випадку – структурними підрозділами головного підприємства, як правило, переробного.

Таке агропромислове формування за своєю організаційно-правовою будовою зовсім не відповідає ключовим ознакам холдингу як особливої господарської структури і фактично є просто цілісним підприємством. Саме завдяки такій цілісності воно, як показує практика, може набувати статусу платника єдиного податку четвертої групи в разі, коли виручка від реалізації сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки становить 75% і більше від чистого доходу такого підприємства. На відміну від такого АПФ, агропромисловий холдинг не може набути статусу платника єдиного податку четвертої групи. Такий статус матимуть лише його дочірні аграрні підприємства за дотримання ними вимог до такого платника, а материнська компанія й інші не аграрного профілю до-

чірні підприємства холдингу (промислові, інфраструктурні, торговельні тощо) сплачують податки на загальних засадах.

Тому речі треба називати своїми іменами, оскільки в дійсності реально функціонують агрохолдинги як такі та агропромислові холдинги, що істотно відрізняються від власне агрохолдингів, а також агропромислові формування як цілісні підприємства, в яких аграрна сфера функціонує в організаційній формі відокремлених, або структурних підрозділів.

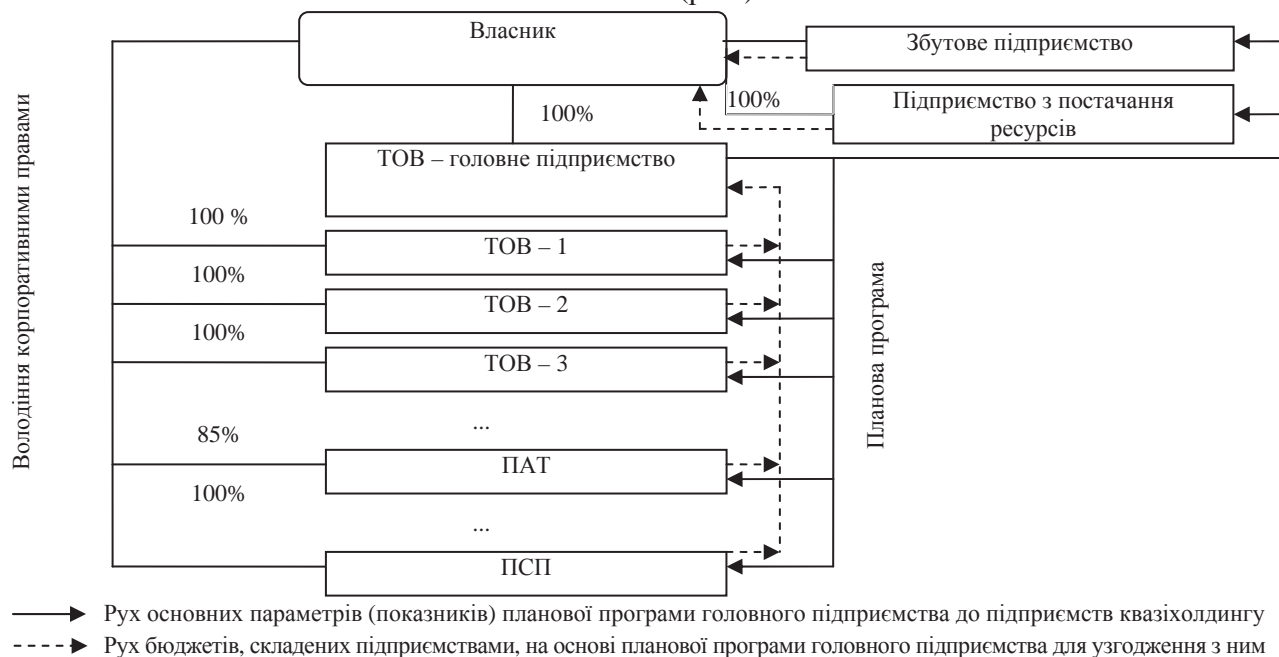
Перш ніж перейти до другої обставини, наголосимо, що в Законі України «Про господарські товариства» (з доповненнями, 2014 р.) сказано, що господарське товариство, крім повного і командитного, може бути створене й однією особою, яка стає його єдиним учасником. Така можливість передбачена також частиною першою ст. 140 Цивільного кодексу України. Причому цією статтею зазначеного кодексу передбачено обов'язковий поділ статутного капіталу таких товариств на частки. Водночас цим кодексом встановлені обмеження щодо такого створення.

Головне обмеження полягає в забороні одноосібно створювати більше, ніж одне товариство. Ця вимога поширюється і на ті випадки, коли особа не створює товариство, а стає його єдиним учасником. Дане обмеження доповнюється ще й таким: товариство, що складається з однієї особи, не може бути єдиним учасником іншого товариства.

Беручи до уваги цю норму Закону, вивчення організаційної будови великих компаній наштовхнуло на думку: а чи насправді низка таких компаній є дійсно холдингами у повному розумінні цього слова? Щоб дати відповідь на це запитання, ще раз нагадаємо норму Закону України «Про холдингові компанії в Україні» щодо поняття холдингової компанії: вона є такою, якщо володіє контрольними пакетами акцій (часток, паїв) не менше двох корпоративних підприємств, іншими словами – двох дочірніх підприємств.

Згідно з міжнародними і вітчизняними стандартами бухгалтерського обліку придбані пакети акцій (часток, паїв) корпоративних підприємств ставляться компанією, що придбала ці акції (частки, паї), на свій баланс, тобто вона повинна відобразити таке придбання у формі № 1 активу балансу й, зокрема, в розділі I «Необоротні активи» в його складовій (статті) «Довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств». Якщо зазначена умова витримується, то це означає, що створена господарська структура відповідає юридичним ознакам холдингу.

Проте, як з'ясувалося, є далеко не поодинокі факти, коли дана юридична норма при створенні холдингів не витримується. В результаті виникають зовсім інші господарські утворення, які хоч і називають себе агрохолдингами, але насправді вони такими не є (рис.).

Господарське утворення групи підприємств з єдиним власником – квазіагрохолдинг

Як видно з рисунка, таке господарське утворення формується одним власником, який володіє стовідсотковим пакетом часток, паїв, акцій багатьох підприємств, або ж близько до 100%. Але корпоративні права цих підприємств не відображаються в активі балансу головного підприємства, яке також повністю належить власнику. Отже, за ключовими вимогами законодавства України таке утворення не є холдингом. Ми його називаємо квазіхолдингом, у даному випадку – квазіагрохолдингом (від лат. *quasi* – ніби, немовби, майже, а в складних словах – не справжній, фальшивий). Тобто, квазіхолдинг – це не справжній холдинг, або псевдохолдинг. Тут доречно сказати, що у складі квазіхолдингу, крім аграрних, можуть бути й промислові переробні, постачальницькі та торговельні підприємства тощо. Причому головним може стати саме переробне підприємство. Тобто, можна створювати не лише квазіагрохолдинг, а й квазіагропромисловий холдинг із такою ж централізованою системою управління, про що йтиметься далі.

На рисунку автор спробував спрощено показати один із реальних варіантів здійснення управління квазіхолдингом. Головне підприємство, де зосереджені висококваліфіковані спеціалісти, розробляє планову програму, яка доводиться до усіх підприємств квазіхолдингу і містить у собі планові показники, побудовані за принципом «не нижче» або «не вище» певного рівня. Скажімо, не нижче такого-то рівня врожайності чи продуктивності, або витрати на 1 т продукції мають бути не вищими від середніх витрат за останні три роки з урахуванням інфляції тощо.

Задаються також технологічні нормативи, рівень планових цін та інше. На основі цих контрольних планових показників підприємства квазіхолдингу розробляють власні бюджети, які захищають у головному підприємстві. У процесі захисту вносяться необхідні корективи. Власник призначає директорів підприємств, а за потреби – й головних спеціалістів. Такий квазіхолдинг складає консолідовану звітність, проте вона не є юридично чинною. Отже, для квазіхолдингу характерна жорстка централізована система управління та контролю за використанням

ресурсів з усіма наслідками, що звідси випливають.

Висновки. У вітчизняній економічній літературі й практиці багато одних і тих же понять, показників трактуються неоднозначно, що вносить різночитання та непорозуміння серед науковців й управлінців в оцінці важливих економічних явищ і процесів. Сказане безпосередньо стосується також понятійного апарату, що покликаний ідентифікувати великі аграрні та агропромислові компанії. З цього приводу доречно навести влучні вислови Дж. М. Кейнса і П. Самуельсона про «Термінологічне стовпотворіння» [6, с. 63] та «тиранію слів» [10, с. 11] у соціальних науках. Тому виникає потреба в обґрунтованішій сутнісній ідентифікації значених компаній, широко представлених у вітчизняному АПК. У даному контексті нами зроблено спробу дати визначення таким господарським формуванням із ключовими ознаками холдингу або близькими за певними ознаками до нього.

Найперше вважаємо за необхідне уточнити визначення поняття «холдингової компанії», що наведене в Законі України «Про холдингові компанії в Україні», оскільки воно є базовим, основоположним для визначення інших понять. **Холдинг (холдингова компанія)** – корпоративне підприємство з юридичним статусом, акціонерне товариство, або товариство з обмеженою відповідальністю, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Наведене трактування холдингу дає підстави для такого визначення агрохолдингу й агропромислового холдингу:

агрохолдинг – аграрне корпоративне підприємство з юридичним статусом АТ або ТОВ, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами часток, паїв чи акцій двох або більше аграрних підприємств. До складу агрохолдингу можуть входити і дочірні підприємства такого профілю, як збутові, торговельні, інфраструктурні;

агропромисловий холдинг – переробне корпоративне підприємство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами час-

ток, паїв чи акцій двох або більше аграрних підприємств. До складу такого холдингу можуть входити й дочірні переробні підприємства та дочірні підприємства іншого профілю (збутові, торговельні тощо).

Є також потреба в ідентифікації інших великих агропромислових господарських структур, які не є холдингами, хоча асоціативно сприймаються саме такими, зокрема:

агропромислове формування як цілісне підприємство – переробне підприємство, що орендує землю сільськогосподарського призначення, в якому аграрна сфера організаційно функціонує на засадах відокремлених підрозділів (у гіршому випадку – структурних підрозділів).

У науковій літературі й у практиці окремі суб'єкти господарювання називають агрофірмами, маючи на увазі, що це аграрне підприємство, яке розвиває переробне виробництво. На нашу думку, доцільніше оперувати поняттям **агропромислове підприємство**. Це таке підприємство, що є платником єдиного податку четвертої групи, в якому створене переробне виробництво, частка від реалізації продукції якого становить не менше 20% від загального обсягу чистого доходу (грошової виручки) підприємства. Мається на увазі, що переробне виробництво в такому підприємстві стало однією з голо-

вних галузей, яка відіграє істотну роль у формуванні його доходів і зміцненні фінансово-економічного стану.

Що ж стосується квазіхолдингів, то ще раз наголосимо, що це господарська структура, яка створена без урахування вимог вітчизняного законодавства й за окремими суттєвими ознаками навіть суперечить йому. По-перше, не витримується вимога щодо необхідності взяття на баланс материнською (головною) компанією часток (паїв) корпоративно залежних від неї підприємств. По-друге, порушена ст. 140 Цивільного кодексу України щодо заборони одноосібно створювати більше, ніж одне господарське товариство, включаючи і випадки, коли особа не створює товариство, а стає його єдиним учасником.

У наведеному ж нами прикладі одна особа є єдиним учасником аж чотирьох ТОВ та водночас вона є одноосібним власником ще трьох підприємств: приватного сільськогосподарського підприємства, збутового підприємства і підприємства з постачання ресурсів. Отже, квазіхолдинги знаходяться за межами правового поля й без відповідної організаційно-правової перебудови не мають права на існування, оскільки породжують безпрецедентну концентрацію влади в одних руках.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільськогосподарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С.3-15.
2. Гаврилюк А. Агрохолдинги України: взгляд изнутри [Електронний ресурс] / А. Гаврилюк, В. Лапа. Режим доступа: <http://www.agrobusiness.kiev.ua/uk/about/1360049084/1363624026>.
3. Данкевич А.Є. Організаційно-економічні засади розвитку агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 69-74.
4. Дем'яненко С.І. Специфіка організаційно-економічної складової великотоварних агропромислових формувань та її вплив на їх функціонування / Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. Проблеми управління у великотоварних агропромислових формуваннях, №33. – К.: Міністерство науки і освіти України, КНЕУ, 2015. – С.86-99.
5. Єранкін О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: моногр. / О.О. Єранкін. – К.: КНЕУ, 1999. – 420 с.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 454 с.
7. Лупенко Ю.О. Агрохолдинги в Україні та поселення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С.5-21.
8. Ніценко В.С. Роль агрохолдингів у розвитку сільських територій / Ніценко В.С. / Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Проблеми управління у великотоварних агропромислових формуваннях, №33. – К.: Міністерство науки і освіти України, КНЕУ, 2015. – С. 293-302.
9. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності / [Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й.]. К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 46 с.
10. Самуэльсон П. Экономика: в 2-х т. / П. Самуэльсон. – М.: НПО «Алгон», 1992. – Т. 1. – 510 с.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2015 р.

* * *